

प्रस्तुत पाठातील धनंजय नावाचा मुलगा नेहमी दुसऱ्यांना मदत करायचा; पण त्या मदतीच्या मोबदल्यात काहीतरी मिळण्याची अपेक्षा ठेवायचा. त्याचे हे वागणे कसे चुकीचे आहे, हे त्याच्या आजीने व बहिणीने आपल्या वर्तनातून त्याला पटवून दिले. आत्मविश्वास व चिकाटी हे गुण सतत नवनवे शिकण्यासाठी आवश्यक असतात, हे या पाठात दर्शवले आहे.

आज दिशा आणि धनंजय खूप आनंदात होते, कारण त्यांची आजी गावाहून येणार होती. गावाहून येताना आजी नेहमी मुलांसाठी घरी बनवलेला खाऊ, शेतातली फळे घेऊन यायची. त्यांना आवडणारे पदार्थ बनवून खाऊ घालायची. त्यांचे खूप कोडकौतुक करायची.

धनंजय अभ्यासात खूप हुशार होता. तो नियमित अभ्यास करायचा. सगळ्या उपक्रमांमध्ये, स्पर्धांमध्ये भाग घ्यायचा. वर्गात दिलेले सर्व प्रकल्प पूर्ण करायचा. संगणक व विविध पुस्तकांच्या मदतीने तो वैविध्यपूर्ण माहिती तसेच चित्रेही मिळवायचा. तो नेहमी दिशाला तिच्या शाळेच्या कामात मदत करायचा; पण केलेल्या मदतीच्या बदल्यात तिच्याकडून काहीतरी घ्यायचा. शाळेतही त्याला कोणी मदत मागितली, तर त्या बदल्यात तो मदत मागणाऱ्याकडून अपेक्षा करायचा.

एके दिवशी दिशाला विज्ञान प्रकल्प पूर्ण करायचा होता. तिने धनंजयची मदत मागितली. त्या बदल्यात त्याने तिचा जेवणाचा नवा डबा मागितला. तिने नकार दिला, तेव्हा तो दिशाला म्हणाला, “ठीक आहे, मग एकटीच प्रकल्प पूर्ण कर. मी चाललो खेळायला.” त्याला माहित होते, की आपली छोटी बहिण आपल्याशिवाय प्रकल्प पूर्ण करू शकणार नाही. धनंजयचे बोलणे ऐकून दिशाच्या डोळ्यांत पाणी आले. आजी सोप्यावर बसून हे पाहत होती. आजी तिला म्हणाली,

“दिशा, तू दुसऱ्यांवर विसंबून राहत जाऊ नकोस. धनू स्वतःची कामे स्वतः करतो, म्हणून त्याच्यात आत्मविश्वास आहे. तुलाही तुझ्यातील क्षमतांवर विश्वास ठेवायला पाहिजे. चल, मी तुला प्रकल्प सुरू करायला मदत करते.”

संध्याकाळी धनंजय खेळून आला, तेव्हा त्याला खूप नवल वाटले, कारण दिशा तिचा प्रकल्प पूर्ण करत होती. रात्रीच्या जेवणापर्यंत तिने आपला प्रकल्प पूर्ण केला. दिशाला स्वतःचाच खूप अभिमान वाटत होता. दुसऱ्या दिवशी वर्गातही सर्वांनी तिच्या प्रकल्पाचे कौतुक केले.

शिक्षकांसाठी : वरील कथेतील प्रसंगासारख्या एखाद्या प्रसंगावर विद्यार्थ्यांना गटात चर्चा करायला लावावी. त्यांना आपले अनुभव सांगण्यासाठी प्रवृत्त करावे.

त्याच्याच पुढच्या आठवड्यात त्यांच्या आळीत रांगोळी स्पर्धेचे आयोजन केले होते. आळीतील सर्व मुलेमुली त्यात सहभागी होणार होती. दिशानेही त्यात भाग घेतला होता. यापूर्वी कधीही तिने अशा स्पर्धेत पारितोषिक मिळवले नव्हते. धनंजय दरवर्षी रांगोळी स्पर्धेत नंबर काढायचा. आजीला जेव्हा या रांगोळी स्पर्धेबद्दल समजले, तेव्हा ती दिशाला म्हणाली, “तू आतापासूनच रांगोळी काढायचा सराव कर. कोणतं चित्र काढायचं ते ठरव. रंगसंगतीचा विचार कर.” दिशा आजीला म्हणाली, “आजी, तू मला ठिपक्यांची रांगोळी काढायला आणि त्यात रंग भरायला शिकवशील का?” त्यावर आजी तिच्या डोक्यावरून हात फिरवत म्हणाली, “जरूर शिकवीन. तू खूप मेहनती आहेस. तुझ्यात नवंनवं शिकण्याची चिकाटी आहे. दिशा, नक्कीच तू हे करू शकतेस. तुला लवकरच सुंदर रांगोळी काढता येईल.” आठवडाभराच्या निरंतर सरावाने दिशामध्ये आत्मविश्वास आला. ती रांगोळी स्पर्धेसाठी सज्ज झाली.

धनंजयने रांगोळी स्पर्धेत निसर्गचित्र काढले, तर काहींनी फुलांची रांगोळी, धान्याची रांगोळी व मुक्तहस्त

रांगोळी काढली. दिशाने ठिपक्यांची पारंपरिक पद्धतीची रांगोळी काढली. रांगोळी स्पर्धेच्या परीक्षकांनी आपला निकाल जाहीर करताना दिशाच्या रांगोळीचे खूप कौतुक केले. दिशाला रांगोळी स्पर्धेतील पारितोषिक मिळाले. जेव्हा धनंजयने तिची रांगोळी पाहिली, तेव्हा त्याला आपल्या बहिणीचा अभिमान वाटला.

घरी आल्यावर तो दिशाला म्हणाला, “मला शिकवशील का ठिपक्यांची रांगोळी काढायला?” दिशा हसून म्हणाली, “हो जरूर शिकवीन; पण त्या बदल्यात तू मला काय देणार?”

धनंजयला स्वतःची चूक जाणवली. तो म्हणाला, “दिशा मला माफ कर. मला समजलं आहे, ज्यांना माझ्या मदतीची गरज पडायची त्यांचा मी सतत फायदा घेत होतो. यापुढे मी कधीही असं वागणार नाही आणि सगळ्यांना मदत करीन.” त्याचे हे बोलणे ऐकून दिशा आनंदली. त्या दोघांचे हे बोलणे ऐकणाऱ्या आजीने आनंदाने आपल्या दोन्ही नातवंडांना कवेत घेतले.

शब्दार्थ : कोडकौतुक करणे – लाड पुरवणे. वैविध्यपूर्ण – विविध प्रकारचे. नकार देणे – नाही म्हणणे. विसंबून राहणे – इतरांवर अवलंबून राहणे. पारितोषिक – बक्षीस. निरंतर – नियमित. सज्ज होणे – तयार होणे. पारंपरिक – जुन्या पद्धती, परंपरेप्रमाणे. कवेत घेणे – मिठीत घेणे.

स्वाध्याय

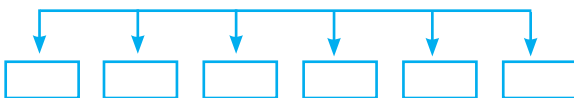

प्र. १. खालील प्रश्नांची एक-दोन वाक्यांत उत्तरे लिहा.

- दिशा आणि धनंजय आनंदात का होते ?
- आजी आपल्या नातवंडांसाठी काय काय करत असे ?
- आजीने दिशाला कोणता सल्ला दिला ?
- धनंजयला स्वतःची चूक जाणवल्यावर त्याने काय ठरवले ?

प्र. २. खालील आकृती पूर्ण करा.

धनंजयला हे सर्व करायला आवडायचे.

प्र. ३. 'केव्हा' ते लिहा.

- (अ) दिशा रांगोळीच्या स्पर्धेसाठी सज्ज झाली.
(आ) धनंजयला स्वतःची चूक जाणवली.
(इ) आजीने दोन्ही नातवंडांना कवेत घेतले.

प्र. ४. जर तुम्हांला कोणी मदत केली, तर त्याच्याबद्दल तुमच्या मनात कोणते विचार येतात, ते थोडक्यात लिहा.

चर्चा करा. सांगा.

- कोणतीही नवीन गोष्ट शिकण्यासाठी कोणकोणत्या गोष्टी आवश्यक असतात, याबाबत मित्रांशी चर्चा करा.

खेळूया शब्दांशी.

(अ) खाली दिलेल्या कंसातील शब्दांचा वापर करून वाक्ये पूर्ण करा.

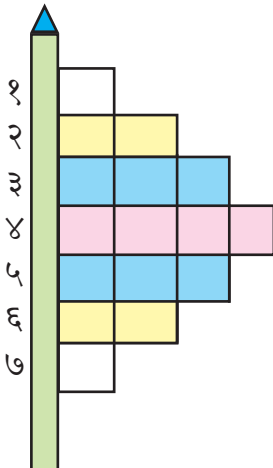
- (वैविध्यपूर्ण, आत्मविश्वास, कवेत)
(अ) स्वतःची कामे स्वतः केल्यास आपल्यात..... येतो.
(आ) लहान बाळाच्या बाललीला पाहून आईने बाळाला..... घेतले.
(इ) आमच्या शाळेत..... उपक्रम चालतात.

(आ) खालील चौकटी पूर्ण करा.

अक्षर	फूल	फळ	मुलगी	मुलगा	भाजी	गाव	पक्षी/प्राणी	पदार्थ
प	पारिजातक	पपई	परवीन	पराग	पालक	परंडा	पोपट	पुरणपोळी
क	.....	.....	कुसुम	.....	.....	.....	कावळा	.....
च	.....	.....	.....	चंद्रकांत	चुका	.....	.....	चकली
स	सदाफुली	सफरचंद	.....	.....	.....	सटाणा	.....	.....

खेळ खेळूया.

• 'प' चा शब्दपंखा पूर्ण करा.

- सप्तसुरांतील पाचवा स्वर.
- आकाशात पंखांच्या साहाय्याने उडणारे.
- वान्याचा एक समानार्थी शब्द.
- कुटुंबाला असेही म्हणतात.
- यामध्ये पीठ मळले जाते.
- संदेशवहनाचे एक साधन.
- वर्णमालेतील एकविसावे अक्षर.

आपण समजून घेऊया.

- मागील इयत्तेत आपण नाम, सर्वनाम, विशेषण व क्रियापद या विकारी शब्दप्रकारांचा अभ्यास केला आहे. या इयत्तेत आपण अविकारी शब्दप्रकारांचा अभ्यास करणार आहोत. क्रियाविशेषण अव्यये, शब्दयोगी अव्यये, उभयान्वयी अव्यये व केवलप्रयोगी अव्यये या शब्दप्रकारांना अविकारी म्हणतात, कारण लिंग, वचन, विभक्ती इत्यादींचा त्यांच्यावर परिणाम होऊन त्या शब्दप्रकारांतील शब्दांच्या रूपांमध्ये काही बदल होत नाही.

● खालील वाक्ये वाचा.

- (अ) मोहन पहाटे उठून पळायला जातो. (इ) ताई झटकन उठली.
 (आ) सभोवार जंगल होते. (ई) रस्त्याने चालताना राजू नेहमी अडखळतो.

वरील वाक्यांतील अधोरेखित केलेले पहाटे, सभोवार, झटकन व नेहमी हे शब्द क्रियाविशेषण अव्यये आहेत. हे शब्द वाक्यातील क्रियापदाबद्दल विशेष माहिती देतात. वाक्यातील क्रियापदाबद्दल विशेष माहिती देणारे शब्द **क्रियाविशेषण अव्यये** असतात. वाक्यांतील क्रिया कधी घडली, कुठे घडली, कशी घडली, किती वेळा घडली यांवरून वाक्यांतील क्रियाविशेषण अव्ययांचे प्रकार ओळखता येतात.

क्रियाविशेषण अव्ययांचे प्रकार

सूर्य दररोज पूर्वेला उगवतो.

- **कालवाचक क्रियाविशेषण अव्यये**
 उदा., आधी, सध्या, हल्ली, सदा, उद्या, नित्य, वारंवार इत्यादी.

कासव सावकाश चालते.

- **रीतिवाचक क्रियाविशेषण अव्यये**
 उदा., पटकन, पटपट, जलद, आपोआप इत्यादी.

पक्ष्यांचा थवा वर उडत आहे.

- **स्थलवाचक क्रियाविशेषण अव्यये**
 उदा., सर्वत्र, इथे, जिथे, जिकडे, खाली, मागे, अलीकडे इत्यादी.

सीमा भरपूर पाणी पिते.

- **परिमाणवाचक/संख्यावाचक क्रियाविशेषण अव्यये**
 उदा., किंचित, काहीसा, अत्यंत, मुळीच, मोजके इत्यादी.

● खाली दिलेल्या शब्दांचे क्रियाविशेषण अव्ययांच्या प्रकारानुसार चौकटीत वर्गीकरण करा.

परवा, समोरून, जरा, कसे, वर, थोडा, सतत, झटकन, तिथे, दररोज, टपटप, क्षणोक्षणी, सावकाश, पलीकडे, अतिशय, पूर्ण.

कालवाचक क्रियाविशेषण अव्यये	स्थलवाचक क्रियाविशेषण अव्यये	रीतिवाचक क्रियाविशेषण अव्यये	परिमाणवाचक / संख्यावाचक क्रियाविशेषण अव्यये

शिक्षकांसाठी : क्रियाविशेषण अव्यये व त्यांचे प्रकार यांची विविध उदाहरणे देऊन विद्यार्थ्यांकडून अधिकाधिक सराव करून घ्यावा. क्रियाविशेषण अव्ययांचा वापर करून वाक्ये तयार करण्यास सांगावे.